

PAOLA KOROSEC

NALAZ SREDNJOVEKOVNOG STAKLA IZ PEČINE »JAMA« U PREDJAMI

UDK 904 »653« : 748 (497.12)
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Dr Paola Korošec
Y — 61000 Ljubljana
Resljeva 3.

Među građom iskopanom u tzv. »Konjskoj štali« (Grotta delli cavalli), tj. u srednjoj etaži pećinskog kompleksa u Predjama deo je građe koja pripada srednjem veku.¹ Među tom građom posebnu pažnju privlače fragmenti nađenog stakla.²

Po pojedinim detaljima koji se odražavaju u fakturi stakla, ornamentici, u tipovima posuđa, i u upotrebi toga posuđa, možemo sve fragmente svrstati u tri skupine, tj. u stono suđe, u svetiljke — kandila i u staklo koje se upotrebljavalo za zastakljivanje prozora: u tzv. okuluse.

A. Među stonim suđem prve skupine razlikujemo čaše i flaše.

1. Mnogobrojni fragmenti čaša pripadaju tipu koji je bio ukrašen velikim kapljastim aplikacijama, a koji je u naučnoj literaturi poznat pod imenom »Krautstrunk«.³ Fragmenti pripadaju stenkama čaša s nanesenim aplikacijama u obliku badema od istog stakla od kojega je napravljena i posuda. Određen broj fragmenata ima karakteristično dno s tzv. rubom u obliku girlande (T. I, 1—12, T. II, 13—20). Svi su predmeti izrađeni iz tankog katkad mehurastog stakla u prirodnim bojama, koje variraju od svetlozelenih, plavih do žutobledih valera. Staklo tih fragmenata vrlo često irizira. Aplicirane kaplje više su ili manje plastične, katkada više ili manje bademastog oblika sa završnim vrhom na sredini. Samo jedan primerak ima potpuno pljosnату aplikaciju. Neki od tih fragmenata imaju i nanesenu vodoravnu staklenu nit iste boje koja je na tom tipu čaša na vratu delila donji deo recipijenta od oboda.

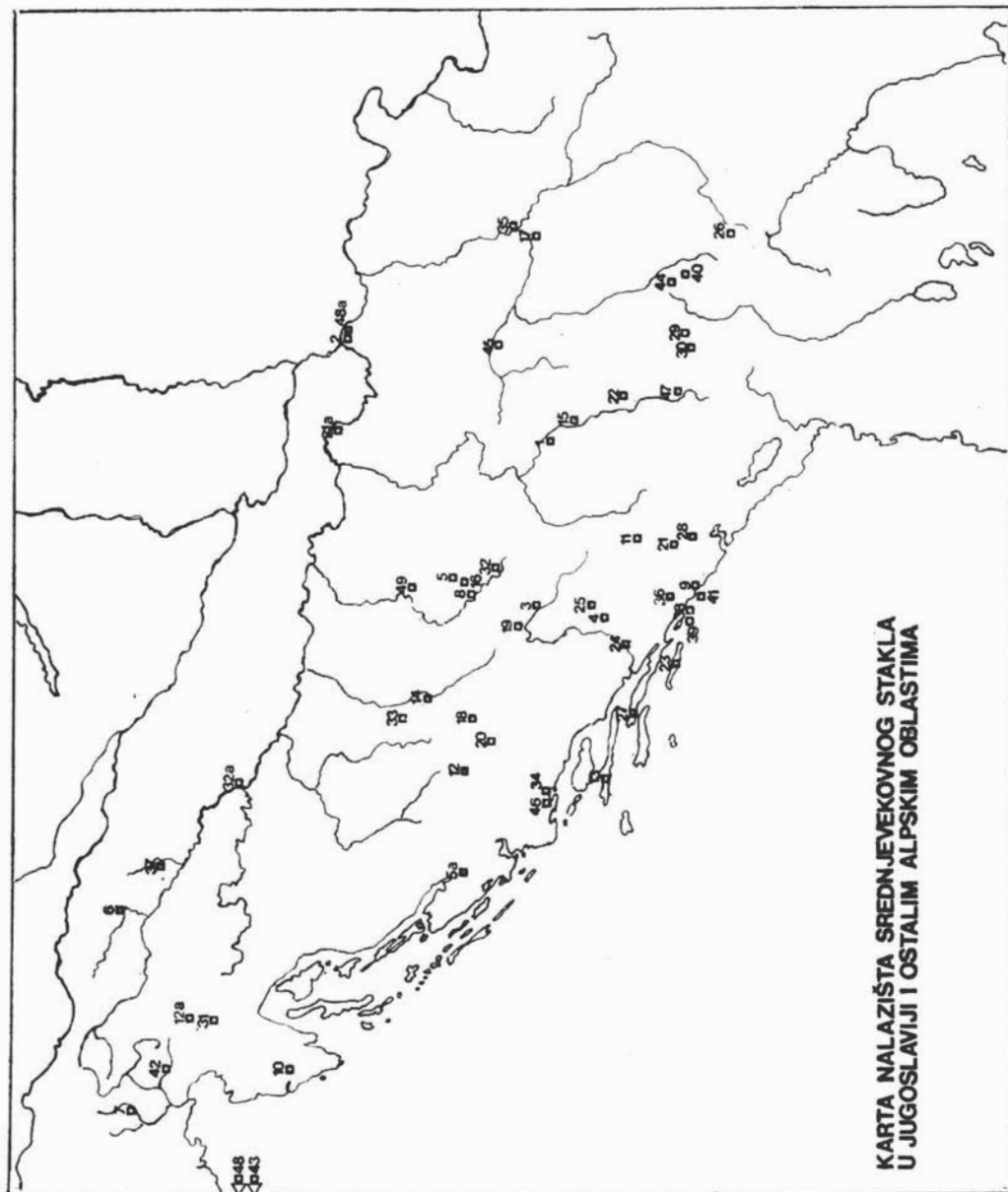
¹ Srednjovekovni nalazi su po svemu sudeći nađeni 1922. i 1932. g. uz sam ulaz u pećinu, pri iskopavanju koje je vodio Ugo de Windisch-Grätz. Vidi njegov izvještaj u *Le grotte d'Italia*, XVII, 1938, 4. i d.; J. Korošec, Arheološke ostaline v Predjama, *Razprave SAZU*, IV/1, 1965. Učinjen je izbor samo pojedinih nađenih fragmenata, pogotovo okulusa.

² Među srednjovekovnom građom s tog nalazišta nalazi se i oružje i sl. S obzirom na to da je 1892. g. kopao i A. Müllner u gornjoj pećini, pored ruševina starog grada, pitanje je jesu li svi nalazi koji se nalaze u zbirci iz donje pećine.

³ H. Stular, Pivsko posodje skozi stoletja, Ljubljana 1975, 17.

---

1) Banja kod Príboja, Polimlje 2) Beograd, Gornji i Donji grad 3) Biskup kod Konjica 4) Blagaj — Ščepangrad 5) Bobovac 5a) Bribirska glavica, Bribirske Mostine 6) Celje 7) Cividale del Friuli 8) Donji (Stari) Kakanj 9) Dubrovnik 10) Dvigrad 11) Gacko 12) Gospodska pećina, Vrelo Cetine 12a) Hrušica (Ad Pirum) 13) Hvar 14) Jajce, Sv. Marija 15) Kolovrat — Dvorine, Prijepolje 16) Kraljeva Sutjeska 17) Kruševac 18) Kupres, Otinovci 19) Lisičići 20) Livno 21) Ljubomirsko polje 21a) Mačvanska Mitrovica 22) Mileševo 23) Polača, Mljet 24) Mogorjelo, Čapljina 25) Nevesinje 26) Novo Brdo 27) Orebić, Pelješac 28) Panik, Trebišnjica 29) Peć 30) Pećina kod Trgovišta-Pazarište 31) Predjama 32) Sarajevo, »Vasiljeva bašta« 32a) Sisak 33) Sokol na Plivi 34) Split 35) Stalač 36) Stjepan-grad 37) Svete Gore nad Sotlo 38) Sv. Ilija, Lopud 39) Sv. Ivan na Šipanu 40) Sv. Petar, Novi Pazar 41) Sv. Srđ na Koločepu 42) Štanjel, Vipava 43) Torcello, Venecija 44) Trgovište, Novi Pazar 45) Trnova, Čačak 46) Trogir 47) Veličani, Trebinje 48) Venezia, Laguna 48a) Vinča 49) Zagošča. Ovom popisu mogu se još dodati: Bistrica ob Sotli, Gnalić — Pašmanski kanal, Koločvar — Osijek, Kom, Koriša, Kranj, Medvedgrad, Mengeš, nepoznato nalazište u BiH, Manastir Banja Prijepoljska — Prijepolje, Šilentabor — Brkini, Silovo — Šipanj i Visoki Grad

KARTA NALAZIŠTA SREDNJEKOVNOG STAKLA
U JUGOSLAVIJI I OSTALIM ALPSKIM OBLASTIMA

Čaše toga tipa su od duvanog stakla, formirane vrtnjom horizontalne ose. Rub dna je nastao sleganjem staklene mase, kad je osovinu postavljena vertikalno. U isto vreme vrućim je kleštima izvučen cikcakast venac. Među nađenim fragmentima malo je primera za koje možemo tvrditi da pripadaju istoj čaši, tj. pripadaju većem broju čaša. Po pomenutim nitima pretpostavljamo da je dobar deo fragmenata (a možda i svi) pripadao varijanti sa nižim levkasto raširenim ustima.

Tip te čaše vrlo je često obrađivan u naučnoj literaturi, gde je pokušano da se s arheološkim i pisanim podacima opredeli njegova hronologija, provenijencija kao i njegova rasprostranjenost.⁴ Pored brojnih poznatih analogija — pretežno sa istočnog dela Jugoslavije⁵ — čaše ukrašene bademastim kapljama kartirane su i u alpskim predelima. U Sloveniji su poznate iz Hrušice^{5a} i sa Štanjela i Celja,⁶ u Istri iz Dvigrada,⁷ a u severoistočnoj Italiji iz venecijanske lagune.⁸ Svi dosad poznati primeri datirani su u vremena 14. i 15. veka.⁹

Za fragmenat s pužolikom bradavicom (T. II, 21) čaše od čistog prozirnog stakla imamo analogija, osim u primerima iz istočnih predela Jugoslavije,¹⁰ i u fragmentima koji su nađeni u Hrušici^{10a} u susednim provincijama prilikom iskopavanja neke venecijanske palate u Civida-leu na Piazza S. Francesco. Po stratigrafskim podacima datirani su u 14. vek.¹¹ Isti podaci su i sa brojnih lokaliteta Panonije. Te su čaše

⁴ *Ibid.* Lj. Kojić, M. Wenzel, Glass Found in Yugoslavia, *Journal of Glass, Studies*, IX, Corning N. Y., (dalje JGS), 1967, 83. i d., sl. 9, 4—6, sl. 11—12; P. Anđelić, Un aperçu de la typologie de verre médiéval en Bosnie et en Herzégovine, *Zbornik radova sa međunarodnog savetovanja*, Posebno izdanje Balkan institut., 3, Beograd 1975. (dalje *Zbornik*, 1975), 171, T. 4, 14; D. Sergejevski, Arheološki nalazi u Sarajevu i okolici, *GZMS*, 1947. (sa nekropole »Vasiljeva bašta« nedaleko od Zemaljskog muzeja), 27, sl. 11; V. Han, The Origin and Style of Medieval Glass found in the Central Balkan, *JGS*, XVII, 1975, 114 s, sl. 7. Pored primeraka sa Bribirske glavice i s Pelješca moramo spomenuti i nalaze iz Gopodske pećine kod vrela Cetine, I. Marović, *Vjesn. za arh. i hist. dalmatinsku*, 72—73, 1979, 42, sl. 19, 1, 2; C. Fisković, *ibid.*, 212. i d., sl. 1, 2, T. 16, 17, itd.

⁵ Tri veka dubrovačkog staklarstva (XIV—XVI), Posebna izdanja Balk. instituta SANU, II, Beograd 1981, 137.

^{5a} T. Ulbert, Ad Pirum (Hrušica) spätrömische Passbefestigung in der Julischen Alpen, *Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte*, Bd. 31, München 1981, 246, sl. 9, 51:9—12.

⁶ Oba nalazišta su sistematski istražena, ali građa još nije objavljena. Za uvid u građu sa ta dva lokaliteta zahvaljujem T. Bregant i Ž. Hareju.

⁷ Građa je bila izložena prilikom izložbe »Arheološka zapušćina Istre«. Katalog, Ljubljana 1984, 23. Datirana je u 14—16. vek.

⁸ A. Gasparetto, La verrerie venetienne et ses relations avec le Levant Balcanique au moyen-âge, *Zbornik*, 1975, 149, T. VI, 26.

⁹ *Ibid.*, 148.

¹⁰ V. Han, 1981. T. VI, 3—6, str. 41 i spisak svih nalazišta u nap. 228; Lj. Kojić, Veličani, Trebinje — srednjevekovna nekropola, *Arheološki pregled*, 5, Beograd 1963, 145. i d.; D. Sergejevski, o. c., 27; V. Han, Nalazi srednjevekovnog i novijeg stakla u polimlju, Simpozijum »Seoski dani Sretena Vukosavljevića«, VIII, Prijepolje 1981, 174. i d.; M. Wenzel, o. c., 66.

^{10a} T. Ulbert, 1981, T. 51, 10.

¹¹ A. Gasparetto, o. c., 146.

datirane u 13. i 14. vek.¹² U Nemačkoj, gde ih smatraju za domaći proizvod, u modi su u 15. i 16. veku.¹³

Pri obradi toga tipa čaša autori vezuju njegovo poreklo s proizvođačkim staklarskim radionicama iz Korinta odnosno iz Vizantije.¹⁴ Odatle se, navodno, raširio taj tip preko Apulije u Evropu. Put te ekspanzije je po nekim autorima išao čak i preko Balkana u Italiju,¹⁵ te je u gotskom periodu tamo zadobio stilski oblik.¹⁶ Jako proizvođačko središte tih čaša bile bi staklare Venecije, tj. Murano, i to naročito u 15. i 16. veku. Odatle su se širile trgovinom ili posrednim radionicama, koje su u drugim krajevima otvarali muranski staklari.¹⁷

2. Flaše predstavljaju drugi tip stonog posuđa od stakla u tom nalazu. Njihovi fragmenti pripadaju većem broju tipova. Nema sumnje da je među njima najinteresantniji fragment vrata i oboda tzv. dvokonusne flaše (T. II, 22). Iako se na tom fragmentu ne nalazi ni jedan drugi elemenat koji obično krase te flaše, kao što je plastični rišasti ovratnik, ili prstenasto proširenje na vratu, karakteristična profilacija oboda na ustima svrstava je među flaše orijentalno-islamskog tipa. Zasad predjamski fragment, koji je od maslinastozelenoga prozirnog stakla nalazi najbolje podudarnosti sa celom flašom na Dvorovima u Kolovratu kod Prijepolja,¹⁸ te sa pojedinim nalazima sa drugih lokaliteta Jugoslavije.¹⁹ Taj tip flaše datiran je u 13. odnosno u 14. vek.²⁰ U Kolovratu se on javlja u pratnji čaše sa velikim kapljama.²¹ Uprkos orijentalnim elementima njene forme, autori smatraju da su taj tip flaše mogle proizvoditi staklarne u Muranu, pa čak i one u Dubrovniku.²²

¹² K. H. Gyürky, Glasfunde aus dem 13. — 14. Jahrhundert im mittelalterlichen Dominikanerkloster von Buda, *Acta Arch. Hung.*, 23, 1971, 210. i d., sl. 1, 14, T. 29; H. Bertalan, *Budapest Régiségei*, XIX, 1959, 261. i d., sl. 23; I. Holl, Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda, *Studia Archaeologica*, IV, Budapest 1966, 35. i d., sl. 39, 1, 2, sl. 40, 1—3, 6.

¹³ F. Rademacher, Die deutsche Gläser des Mittelalters, Berlin 1933, 107; M. Wenzel, A Reconsideration of Bosnian Medieval Glass, *JGS*, XIX, 1977, 66. i d. Pored imena »gotti gropolosi« u pisanim izvorima ih zovu i »cope Todesche«, šta bi ukazivalo na njihov izvor. L. Zecchin, I Barovier e il vetro cristallino, *Vetro e silicati*, XII/67; Isti, Maria Barovier e le »rosette«, *JGS*, X, 1968, 106.

¹⁴ G. R. Davidson-Weinberg, Medieval Mystra: Byzantine Glass Production, *JGS*, XVII, 1975, 141. i d.; Ista, The Mirror Objects, *Corinth*, XII, Princeton, New Jersey 1952, 83. i d.; A. Grabar, La verrerie d'art byzantine au Moyen-âge, *Monuments et Mémoires* 1971, 118.

¹⁵ V. Hann, Značaj nalaza stakla na Beogradskoj tvrđavi, *Godišnjak grada Beograda*, XXV, 1978, 170. i d. i sva tamo pomenuta literatura.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Neki od tih staklara pominju se čak i s imenima. V. Hann, 1981, 12. i d.

¹⁸ *Ibid.*, 175. i d.

¹⁹ S. Ercegović-Pavlović, Saopštenje o nalazu dvokonusne boce u Mačvanskoj Mitrovici, *Bulletin de l'Association Internationale pour l'Histoire du verre*, 8, Liège 1977—1980, 230. i d., G. Marjanović-Vujović, Nécropole médiévale Vinča, *Inventaria Archaeol.*, 22, Beograd 1979, Y 209. i d.; G. Vujović, Notes sur les bouteilles médiévales — Vinča, *Bulletin*, Liège 1980, 234. i d., sl. 89.

²⁰ V. Hann, o. c., 177.

²¹ *Ibid.*, 174.

²² *Ibid.*, 40. Mi izdvajamo taj tip flaše od zapadnih primera, kakve su npr. producirale staklare u Spessaru (F. Rademacher, o. c., 71. i d.) koje dati-

Među fragmentima tog tipa suda iz Predjame možemo navesti i veći fragment donjeg dela flaše, koji se prema dnu malo sužava, a završava širokom završetkom nogom konusnog dna (T. II, 23). Iako je fragment dosta velik, teško je odrediti kojem je tipu flaše pripadao.^{22a} Slično dno otkriveno je na već pomenutom lokalitetu u Cividaleu — S. Francesco i u laguni Venecije sa fragmentima, koji pripadaju drugim tipovima flaša.²³ Po načinu kako se naš fragmenat sužuje prema dnu možemo pretpostaviti da se radi o sličnom možda čak i istom tipu flaše kojemu pripada gore opisan fragmenat, iako je na zapadu taj tip prilično redak.²⁴

Drugom tipu flaše koji je zastupljen među ovom građom pripadaju fragmenti dugog uskog, skoro cilindričnog vrata, koji se nagore sužuje i završava malim izvučenim obodom (T. II, 24). Sličan primer otkriven je u laguni Venecije.²⁵ Ondje su flaše tog tipa datirane u 14—15. vek.²⁶

Nema sumnje da je sličnom tipu samo nešto većoj flaši pripadao i fragment sa vodoravno izvučenim obodom, kojemu zasad ne poznajemo paralele (T. II, 25).

Po fragmentu iz Cividalea (Piazza P. Diacono), Dvigrada i po flaši s Panika možemo zaključiti da je fragment od intenzivno ljubičastog finog stakla pripadao također nekoj flaši²⁷ (T. 2, 26).

B. Svetiljke — kandila. Po nalazima fragmenata stakla sa suzastom aplikacijom čiji je vrh savijen u malu ali karakterističnu ručicu (otkriveni pri zaštitnim i sistematskim iskopavanjima u crkvi sv. Srđa na otoku Koločepu kod Dubrovnika) dozvoljavaju da uvrstimo tome tipu suda i predjamski fragment s analognom suzastom aplikacijom s ručkom (T. II, 27). On nesumnjivo pripada tipu orijentalno-islamskih kandila. To su loptaste posude levkasto raširena otvora te malim istolikim ručicama raspoređenim na ramenu.²⁸ Fragmenti sa Koločepa i naš primerak pripadaju sudu sa vrlo tankim stenkama od čistog prozirnog stakla svetlozelene boje.²⁹ Taj tip kandila je karakterističan za

raju u 15—16. vek; I. Holl, *o. c.*, 38. On nalaze iz Budimpešte te one iz Köszege izdvaja i smatra ih produktima drugih radionica. Te nalaze datira u 14. vek.

^{22a} Isti je slučaj u nas sa fragmentima iz Šilentabora (N. Osmuk, Šilentabor pri Zagorju v Brkinih, *VS*, XXI, Ljubljana 1971, 321. i d., sl. 199, 3.

²³ A. Gasparetto, *Zbornik*, 1975, T. IV, 12—14.

²⁴ U Cividaleu I u sloju iz 13. i 14. veka otkrili su fragment flaše sa plastičnim odebljanjem na vratu, ali i sa drukčije formiranim obodom (t. zv. Kropfflasche). Ona predstavlja jednu od varijanata bikoničnih flaša, koja ipak nije ista kao primer iz Kolovrata. *Ibid.*, 148, T. VI, 20.

²⁵ *Ibid.*, 147. i d., T. IV, 14 c.

²⁶ *Ibid.*, 146.

²⁷ Naš fragment jako podsjeća na usta flaše sa Panika (P. Anđelić, *o. c.*, T. VI, 23) samo da je predjamski izrađen iz mnogo boljeg stakla. Od prozirnog bezbojnog stakla je i fragment toga tipa flaša nađen i kod »stražarske kuće« u Dvigradu. Sličan primer je poznat i iz Sofije; M. Stantscheva, *Sur l'importation du verre Italien à Sofia au XIVe—XVIe s.*, *Posebna izdanja*, 3, 1975, T. II, 8a.

²⁸ V. Han, 1981, T. II, 4, 5, T. III, 1, 4—6, T. IV, 1.

²⁹ J. Philippe, *Le monde byzantin dans l'histoire de la verrerie*, Bologna 1970, 77, sl. 41, 47.

istočnomediteransko i crnomorsko područje.³⁰ Po formi imitiraju tip kandila koja su osvetljavala džamije Bliskog istoka u 13. i 14. veku.³¹ Iako dosad nisu otkriveni fragmenti takvih kandila na zapadu, ipak mnoge freske govore da su se upotrebljavala i na zapadu.³² U Jugoslaviji se džamijska kandila spominju uglavnom u 15. veku, ona s Koločepa u 14. ili 15. veku.³³

C. Okulusi. Među građom koja je zasad na raspolaganju s ovog nalazišta na prvom su mestu mnogobrojni ostaci prozorskog stakla u obliku okulusa. Izrađeni su iz manje kvalitetnog duvanog stakla providne svetlozelene boje (T. III, 28—34). Otisnuti su u kalupu u obliku diska sa neznatno odebljanim rubom. Na mestu gde je prerezan mehur od ostale mase površina je neravna.³⁴ Taj tip okulusa u naučnoj je literaturi uvršten među nefiguralne vitraje, koji su bili na istoku okovani u drvenu ili kamenu, a na zapadu pa u olovnu armaturu.³⁵ Nalazimo ih posvuda, a i u Jugoslaviji je taj tip vitraje vezan za crkvene i reprezentativne objekte. Po arheološkim i pisanim podacima koji stoje zasad na raspolaganju taj je tip vitraje hronološko uvršten uglavnom u 14. vek.³⁶ Iako je u Jugoslaviji dosad otkriven vrlo malen broj nalazišta sa ostacima tog načina zastakljivanja — većinom na utvrđenim gradovima,³⁷ nema sumnje da je bio vrlo čest na zgradama gotskog stila.

Na ovom se mestu ne bismo duže zadržali nabrojanjem još drugih analogija za pojedine tipove srednjovekovnog stakla, jer već se spomenute komparacije upućuju na činjenicu da predstavljaju produkte koji se posvuda javljaju u sedimentima starih gradova i crkvenih objekata srednjega veka na području cele Jugoslavije (v. kartu), te u područjima Jugoistočnih Alpa. Pri obradi staklenih predmeta autori su analiziranjem pisanih izvora mogli utvrditi da su se glavne staklarske radionice koje su snabdevale balkanska tržišta, sa neznatnim izuzecima, nalazile na području Venecije, odnosno Murana.³⁸ Ti isti izvori izveštavaju da se mnogo staklara odselilo i otvaralo svoje radionice izvan venecijanskog areala na zapadu i na istočnoj obali Jadrana.³⁹

³⁰ C. W. Clairmont, C. J. Lamin, *Catalogue of Ancient and Islamic Glass*, Athens 1977, 139, T. 31.

³¹ Za formu su vrlo zanimljive svetiljke kandila iz Sirije iz 13. veka koje se nalaze u Metropolitan muzeju u New Yorku. Primerak iz Iznika iz 14. veka nalazi se u British museumu u Londonu, itd.

³² Kao što je ona na freskama Giotta u kapeli degli Scrovegni u Padovi, kao i ona na mozaiku u crkvi sv. Marka u Veneciji i dr. Vidi: L. Zecchin, *Cronologia vetraria veneziana e muranese*, *Rivista della Stazione sperimentale del vetro* (dalje RSSV), III/3, 1979, 121. i d.

³³ V. Han, 1981, 35.

³⁴ Taj detalj na površini okulusa imenuje se »pupak«. V. Han, Simpozij, 1981, 180. i d.

³⁵ S. Eyice, *De la place de l'art de verrerie dans l'éclairage des intérieurs à Byzance*, *Posebna izdanja*, 3, 1975, 123. i d.

³⁶ V. Han, o. c., 180. i d.

³⁷ Okulusi su nađeni i u Štanjelu i Celju. Materijal nije obrađen. Vidi bilješku 6.

³⁸ V. Han, 1981, 24. i d.

³⁹ Vidi našu bilješku br. 17; V. Han, o. c., 101. i d.; J. Barrelet, *La verrerie en France de l'époque gallo-romaine à nos jours*, Paris 1934, 56.

Hemijske analize stakla iz raznih perioda pokazale su da su verovatno postojale i neke staklarske radionice u naseljima o kojima pisani izvori ne govore.⁴⁰ Za Veneciju navode da su njezine staklarske radionice pri izradi suđa prisvojile puno formi iz antičnog repertoara tipova ali i iz savremenih radionica, pa su takvu robu Venecijanci svojom trgovinom širili dalje po svetu.

Bez obzira na te i tolike druge pretpostavke o izvoru odnosno o centrima koji su proizvodili pojedine tipove staklenog suđa srednjeg veka, zanimljivo je da se sva građa po kvaliteti stakla pa i načina izrade deli u dve skupine, tj. na predmete od kvalitetnog stakla koji daju izgled luksuza i predmete od manje kvalitetnog stakla, odnosno na predmete masovne produkcije i prođe. U prvu skupinu spadaju tipovi orijentalnog karaktera među koje moramo ubrojiti flaše, kandila a možda i čaše sa pužolikim aplikacijama. U drugu bi spadale čaše sa bademastim aplikacijama i okulusi. Prva skupina produkata izdvaja se kvalitetom stakla i zahtevnijim oblicima koji izražavaju prefinjeniji ukus.

Nasuprot ovim primerima druga skupina produkata pogotovo čaše tipa »Krautstrunk« pokazuju u fakturi i u oblicima sve karakteristike kasnoantičkih staklenih predmeta, koji su nastali u vreme kad je staklarsko zanatstvo Imperije bilo u opadanju i svedeno na primitivnu izradu stakla. Ishodište toga tipa čaše, smatra se, treba tražiti u primerima iz Korinta, odnosno oni predstavljaju prototip. Želimo upozoriti na vrlo slične čaše, čak iste, iz 4—5. veka, koje su bile isto tako vrlo često ukrašene na isti način kao srednjovekovne samo kobaltnim plavim aplikacijama. One su se izrađivale na raznim mestima na Zapadu i na Istoku Imperija.⁴¹ Zanimljivo je i to da su te čaše bile konusnih i zvonolikih formi i da su imale više ili manje udubljeno dno te na isti način i oformljena usta. Za razliku od srednjovekovnih, taj potonji detalj bio je manji i niži.⁴² Faktura i detalji forme, kao i kod svih antičkih primeraka, upućuju na produkte šumskih staklarskih centara. Za tadašnje poimanje, u odnosu na gradske radionice koje su vodili dobro izvežbani majstori, te su se radionice služile primitivnim postupcima i procesima. Istim takvim radionicama pripisuje se izrada naših srednjovekovnih čaša.⁴³

Uzmemo li u obzir sve te iznesene pretpostavke, nameću se pojedina pitanja. Pre svega postavlja se pitanje: moramo li tražiti prototipe za nastanak tog tipa čaše na području Korinta, pogotovo kad je utvrđeno da su se kasnoantičke čaše izrađivale i u šumskim staklarama po celom

⁴⁰ M. Wenzel, Analysis of some glass from Herzegovina, *Posebna izdanja*, 3, 1975, 202 s.

⁴¹ U Istri kao i na području Austrije, a isto tako na području Slovenije otkrivene su staklarske radionice u nizu antičkih gradova. Pomenimo samo one iz Emone (L. Plesničar, The production of glass at Emona, *Archaeol. Jugoslavia*, XX—XXI, 1980—1981, 136. i d.) i one iz Ptuja (B. Jevremov, Obrtniška dejavnost na območju rimskoga Poetovia, Ptuj 1981; P. Korošec, Arheološke raziskave na Bloku B-5, Ptuj 1977, 17. i d., itd.

⁴² Uporedi: L. Plesničar-Gec, Bicchieri vitrei tardoantichi di Emona, *Posebna izdanja*, 3, 1975, 49. i d., sl. 1—4. Za one iz same Predjame P. Korošec, Predjama konec 4. do sredine 5. stoletja, *Arh. vestnik*, XXXIII, 1983, T. 7, 1—6, itd.

⁴³ H. Štular, o. c., 17. i 31.

Imperiju na Zapadu kao i u istočnoalpskim provincijama.⁴⁴ Ako izuzmemo područje koje su u ranom srednjem veku naselili Sloveni, koji nisu sve do feudalizacije upotrebljavali suđe od stakla, okolne su oblasti infiltrirane antičnom kulturom održavale i dalje gajile tradiciju staklarskog zanatstva, koje je odlično poznavala antika, i to bez prestanka sve do srednjeg veka.⁴⁵ Upravo ti momenti ukazuju na mogućnost da je do »renesanse« tog tipa čaše moglo doći i u drugim krajevima bez posredovanja tih antičkih elemenata iz Korinta. Odgovor na to pitanje svakako će dati intenzivnija istraživanja. U tome će pre svega odigrati ulogu tačni stratigrafski momenti pojedinih lokaliteta kojima će se moći stvoriti određena mikrohronologija. Pri tim zahvatima moraće se voditi računa ne samo kad je predmet dospelo u zemlju nego koliko dugo je bio i upotrebljavan, tj. kada je nastao.

Mogućnosti da su i u to vreme postojale šumske staklare koje su izrađivale na primitivan način staklenu masu i primitivnim postupcima masovno proizvodile robu nameću pitanje da li su se takve staklare doista nalazile na otocima lagune ili možda na »terra fermi« dublje u kontinentalnim područjima gde je bilo šuma, pa nije bio potreban prevoz sirovina.

U vezi sa našim lokalitetom moramo pomenuti da ne treba odbaciti mogućnost da su pored svih verovatnoća gde su mogli pojedini produkti nastati, neki od njih mogli ipak stići u Predjama trgovačkim putem iz nekih udaljenijih centara, jer su nedaleko odavde išli brojni trgovački putovi iz istoka prema zapadu i sa juga prema severu i na različitim stranama vezivali more sa kontinentom.⁴⁶

Kao i svuda tako su i nalazi iz pećine »Konjska staja« vezani za grad, koji se nalazio u gornjoj etaži tog pećinskog kompleksa. Istorija objekta u toj pećini u srednjem veku ne počinje sa još danas dobro očuvanim gradom, koji je dao sazidati baron Kobencel 1567. g. Pred njim je tu postojao gotski grad obitelji snažnih Luegera iz 14. veka. Po istorijskim izvorima, poznato je da su u početku bili vazali grofova iz Gorice i da su sredinom 15. veka s brojnim feudima spojeni u pokrajinu Kranjsku pod vlast Habsburgovaca. Osim toga bili su poglavari (Nikola) Devina, Vipave i Trsta. Posle smrti ritera »razbojnika« Erazma Luega u gradu su gospodarili njegovi naslednici, te je posle izvesnog vremena grad prešao u vlasništvo ljubljanskog plemića A. Purgstallera.⁴⁷ Kada je Kobencel počeo zidati današnji grad, stari je bio u ruševinama.⁴⁸ Za 11. vek zna se iz istorijskih izvora da su Predjama i

⁴⁴ Za zapadne kasnoantičke šumske staklarske radionice vidi J. Werner, *Kriegergräber aus der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts zwischen Schelde und Weser*, *Bonner Jahrb.*, 158, 1958, 389.

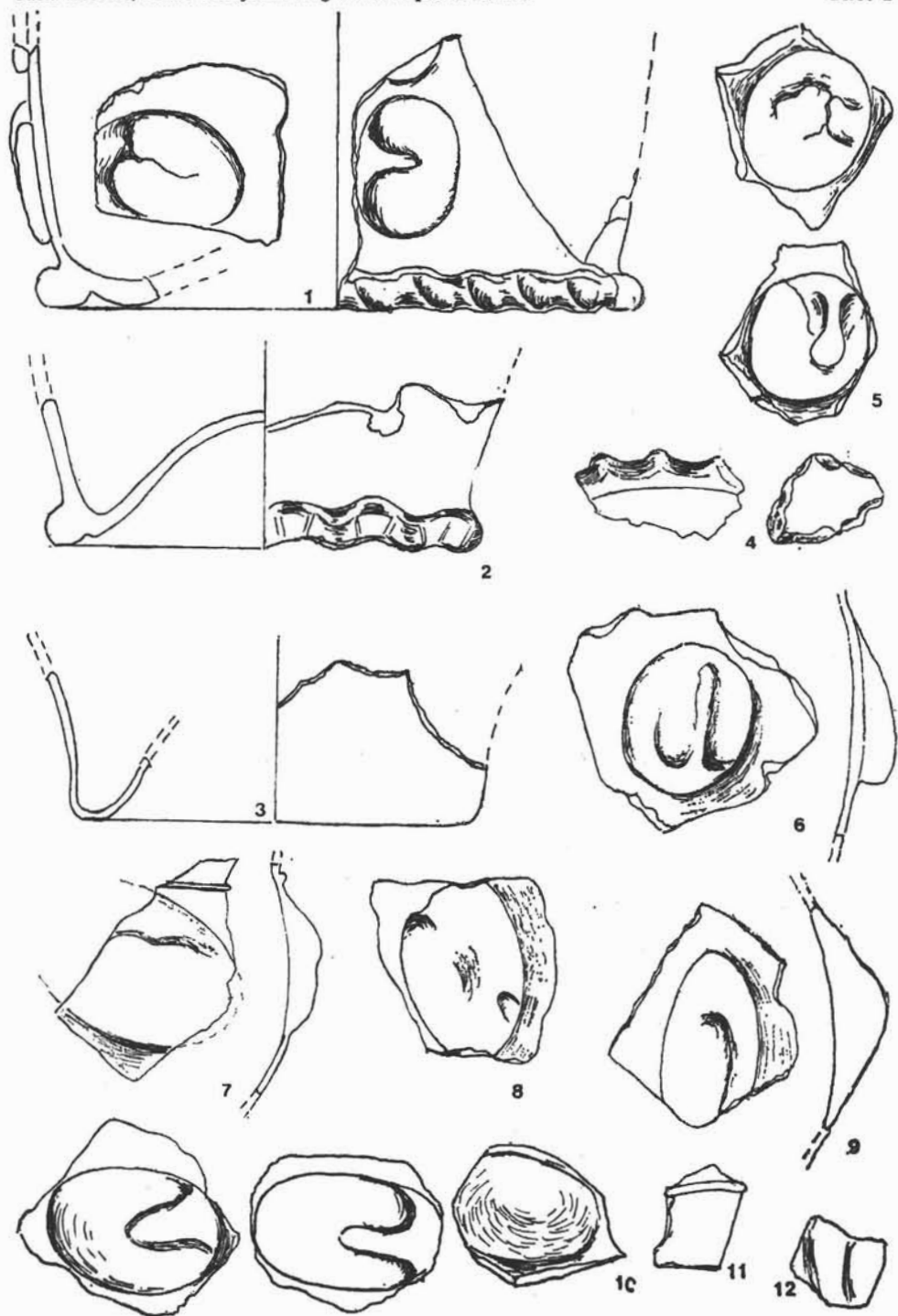
⁴⁵ Da pomenemo samo u poslednje vreme otkrivene staklarske radionice na ostrvu Torcello, E. i S. Tabaczyńskie j, *Zarys kultura Longobardów, Italia, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk* 1980, 119. i d.

⁴⁶ Smerove srednjovekovnih putova vidi u: *Zgodovina cest na Slovenskem*, Ljubljana 1972, 98. i d.

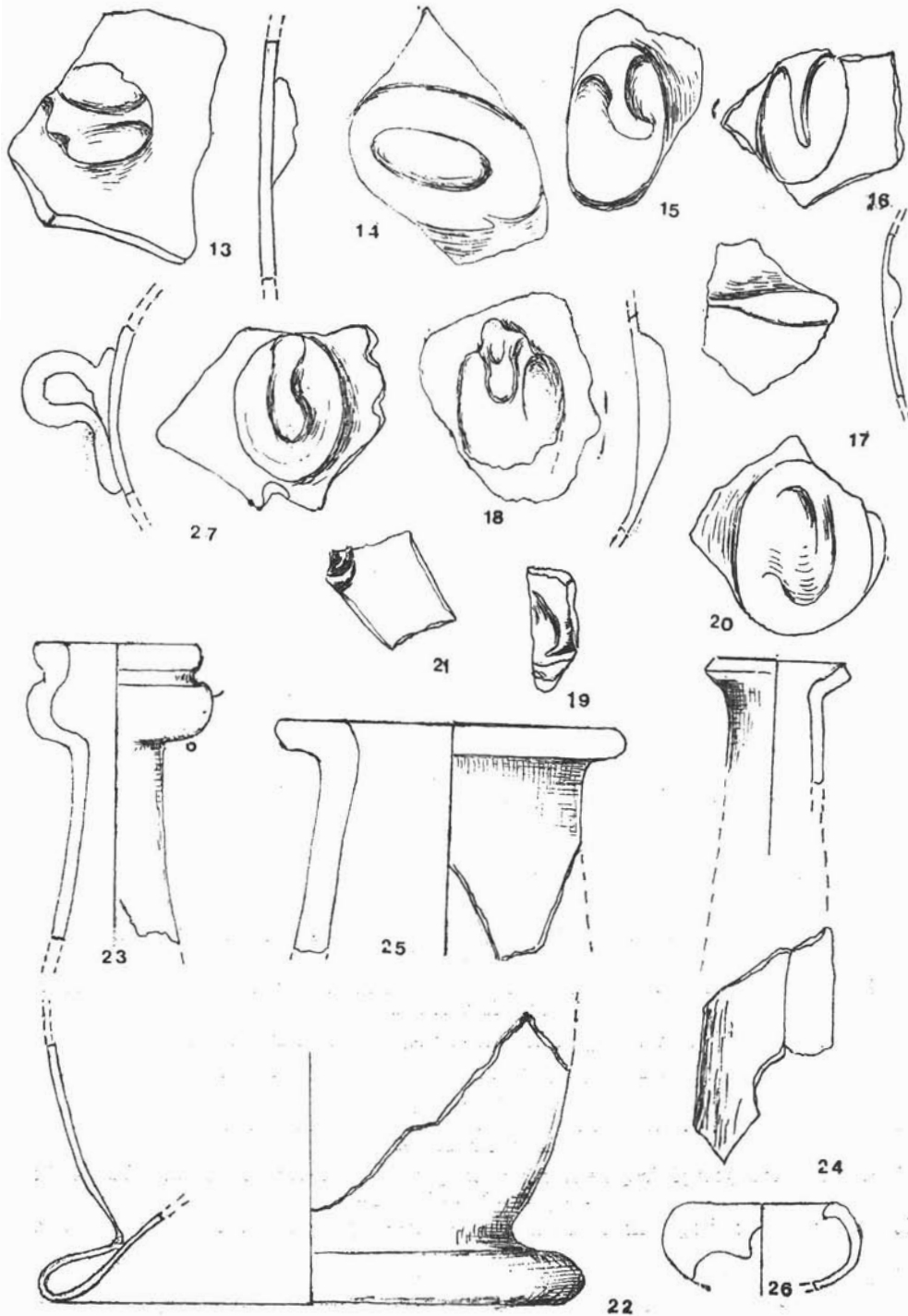
⁴⁷ B. r. Reisp, *Predjama, Kulturni i naravni spomeniki Slovenije* 72, Ljubljana 1977, 10. i d.

⁴⁸ M. Rupel, *Valvasorjevo berilo*, Ljubljana 1951, 54. Od toga grada je još i danas očuvana gradska nekadašnja fasada s gotskim vratima i prozorom, dublje u pećini dve kamenite klupe (kao deo palaca), još dublje u pećini još jedan zid (verovatno od osmatračnice), bunar, ostaci ognjišta i dr.

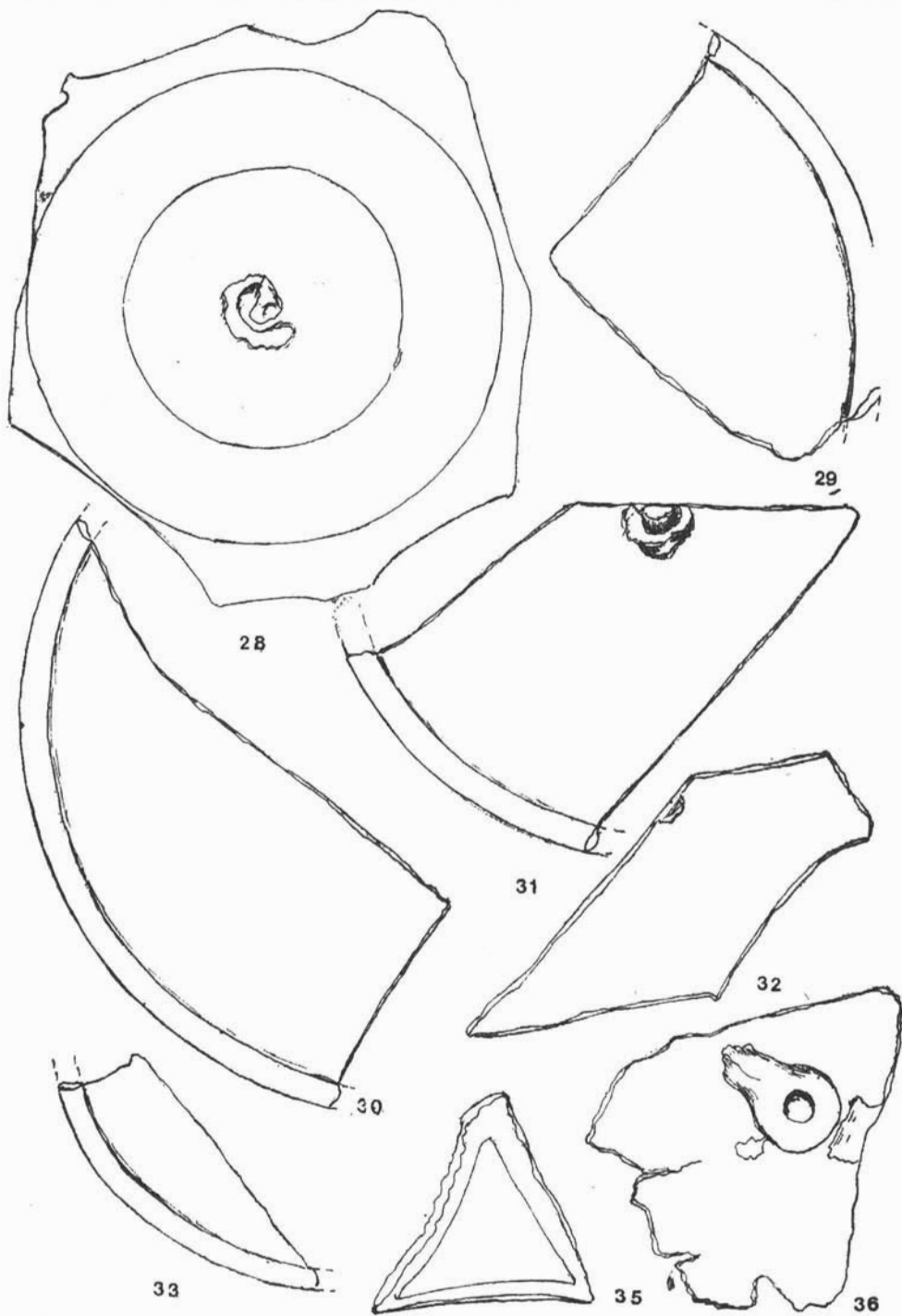
- Sl. 1. Tri fragmenta donjeg dela čaše iz svetlozelenoga prozirnoga stakla s velikim kapljama i nareckanim rubom dna. Vel. fragm. 3,8x4,0, 2,9x3,2, 1,7x2,1, promjer ruba dna cca 9 cm. Inv. broj 2170.
- Sl. 2. Veći fragment donjeg dela i čaše od svetlozelenog prozirnog stakla. Vis. fragm. 2,1, promjer ruba dna cca 6,2 cm. Bez inv. broja.
- Sl. 3. Fragment konkavnog dna čaše od prozirnog svetlozelenog malo belikastog stakla. Vel. fragm. 2,5x5,4, promjer dna 6,0 cm. Inv. broj 2205.
- Sl. 4a. Fragment nareckanog ruba dna slične čaše. Vel. 1,1x2,3 cm. Inv. broj 2141.
- Sl. 4b. Isto kao gornji primjerak ali od modrozelenog stakla. Vel. 1,25x1,55 cm. Inv. broj 2,41.
- Sl. 5. Dva fragmenta istog tipa čaše od modrozelenog prozirnog stakla. Vel. 2,3x2,9, 2,45x2,53 cm. Inv. broj 2159.
- Sl. 6. Fragment istog tipa čaše od žutozelenoga prozirnog stakla. Vel. 3,2x3,5 cm. Inv. broj 2141.
- Sl. 7. Fragment istog tipa čaše s vodoravnom velikom kapljom i tankom vodoravnom niti od svetložutoga zelenoga stakla. Vel. 3,2x2,5 cm. Inv. broj 2138.
- Sl. 8. Fragment istog tipa čaše od modrozelenog prozirnog stakla. Vel. 3,2x2,5 cm. Inv. broj 783.
- Sl. 9. Fragment istog tipa čaše od svetložuto zelenog stakla, koje je irizirano. Vel. 3,15x2,65 cm. Inv. broj 2137.
- Sl. 10. Verovatno da su sva tri fragmenta od iste čaše od svetlozelenog stakla. Vel. 3,1x2,9, 2,7x2,3, 2,5x2,1 cm. Bez inv. broja.
- Sl. 11. Fragment s plastičnom niti istog tipa čaše. Vel. 1,1x2 litre i voda
- Sl. 12. Neznatan fragment istog tipa čaše. Bez inv. broja.

- Sl. 13. Fragment istoga tipa čaše od jako iriziranog plavozelenog stakla. Vel. 3,7x 3,1 cm. Inv. broj 2193.
- Sl. 14. Fragment istog tipa čaše od žutozelenog nešto mutnog stakla. Vel. 3,5x 3,2 cm. Inv. broj 2206.
- Sl. 15. Isto. Vel. 2,3x2,75 cm. Inv. broj 2210.
- Sl. 16. i 19. Dva fragmenta istog tipa čaše od žutozelenog stakla. Vel. 2,3x2,6, 1,4x1,35 cm. Inv. broj 2203.
- Sl. 17. Jednako kao pod br. 13. Možda je od iste čaše. Vel. 2,2x1,9 cm. Inv. broj 2206.
- Sl. 18. Jednako kao pod T. 1: 9. Vel. 3,0x1,6 cm. Inv. broj 2137.
- Sl. 20. Fragment istog tipa čaše od svetlozelenog prozirnog stakla. Vel. 2,9x2,8 cm. Bez inv. broja.
- Sl. 21. Mali fragment istog tipa čaše iz žućkastog prozirnog stakla s pužolikom aplikacijom. Vel. 1,6x1,4 cm. Inv. broj 279.
- Sl. 22. Fragment donjeg dela i dna s cevčasto zavrnjenim rubom čaše ili flaše od prozirnog jako tankog svetlozelenog stakla. Vel. 4,8x7,7, promjer ruba dna cca 8 cm. Bez inv. broja.
- Sl. 23. Fragment grla flaše od žućkasto maslinastozelenog stakla. Vel. 2,6x4,7, promjer usta 2,4 cm. Bez inv. broja.
- Sl. 24. Tri fragmenta vrata i nepravilno okruglog otvora flaše s malim obodom od irizirajućeg svetlozelenog stakla. Vel. 2,0x2,0, 2,5x1,9 cm. Inv. broj 2193.
- Sl. 25. Fragment grla i usta flaše od mutnozelenog stakla. Vel. 3,5x3,8, promjer usta 5,0 cm. Bez inv. broja.
- Sl. 26. Fragment zaobljenih usta flaše od ljubičastog prozirnog stakla. Vel. 1,1x 2,1, promjer najvećeg oboda 3,0 cm. Inv. broj 2179.
- Sl. 27. Mali fragment kandila vrlo tankih zidova od prozirnog jako bleдозelenog čistog stakla s očuvanom malom ručkom. Vel. 2,4x1,1 cm. Inv. broj 2211.

- Sl. 28. Veći fragment okulusa bez ruba od čistog prozirnog stakla. Vel. 7,4x8,7 cm.
Bez inv. broja.
- Sl. 29. Fragment okulusa s očuvanim rubom od žućkastog stakla. Vel. 9,05x4,05.
Bez inv. broja.
- Sl. 30. Isto kao gornji. Vel. 4,85x4,5 cm. Bez inv. broja.
- Sl. 31. Isto kao gornji. Boja je jako žuta svetlomrka. Vel. 4,3x7,1 cm. Bez inv.
broja.
- Sl. 32. Isto kao gornji fragment samo od svetlozelenkastog stakla. Vel. 6,5x2,4 cm.
Bez inv. broja.
- Sl. 33. Isto kao gornji fragment samo od prozirnog bezbojnog stakla. Vel. 4,55x
1,8 cm. Bez inv. broja.
- Sl. 34. Verovatno fragment okulusa od svetlozelenog stakla. Vel. 6,4x4,5 cm. Inv.
broj 2135.
- Sl. 35. Fragment ravnog dna verovatno nekog tanjira s plastičnim trokutnim or-
namentom od mutnog svetlozelenog stakla. Vel. 3,03x3,3 cm. Bez inv. broja.

Postojnu držali vazali akvilejskih patrijarha, koji su se jako osilili kad je moć crkvene vlasti počela opadati.

Taj kratki pregled istorijskih podataka ukazuje sa sigurnošću otkuda su najverovatnije mogli stići ti obrađeni predmeti. Ali i pored toga nameće se pitanje zašto su oni (pre svega okuli) dospeli u donju etažu a ne oko gradskog objekta. Po podacima kojima raspolažemo iz dnevnika pisanih u vreme iskopavanja svi su srednjovekovni predmeti nađeni u najvišim slojevima i prednjem delu pećine.⁴⁹ S obzirom na taj podatak i tolike druge okolnosti njihovu pojavu možemo sa dosta sigurnosti vezati sa čišćenjem odnosno pospremanjem prostora oko ruševina gotskog grada Luegera⁵⁰ za zidanje novog dvora. Njega su podigli na nešto nižem prostoru uz same ostatke starog grada. Da opravdano pripisujemo te nalaze u pećini ruševinskim otpacima sa prostora oko grada, govore brojne železne strelice, noževi i dr., koji su nađeni u istom sloju. Da su ti otpaci preneseni u donju pećinu upravo u tom periodu, govori odsustvo mlađih tj. renesansnih elemenata u slojevima. U tom razdoblju donja pećina je pretvorena u staju za konje.⁵¹

Pored podataka koje ta građa nudi za ekonomsku istoriju tih krajeva, ona u isto vreme osvetljava kulturni nivo i ukus vitezova Luegera, koji su ostali u sećanju samo po romantičnoj legendi o Erazmu Luegeru — vitezu razbojniku.

Résumé

TROUVAILLES DE VERRE MÉDIÉVAL DANS LA GROTTTE »JAMA« A PREDJAMA

Parmi les objets découverts dans la „Grotta delli cavalli”, dans l'étage moyen du complexe de la grotte de Predjama, un certain nombre d'objets moyenâgeux a été déterré des couches supérieures situées devant l'entrée de la grotte,¹⁻² notamment un grand nombre de fragments de verre. L'auteur n'analysera que ceux qui permettent une identification appropriée. Tous les objets de verre ont été divisée selon leur fonction en trois groupes et cela A — verrerie de table, B — lampes et C — verre de fenêtres.

Dans le groupe A se trouvent: 1. — verres à boire du type »coppe con gotti groppolosi« et au fond à bord en guirlande (Krautstrunk) T. I: 1—12, T. II: 13—20, qui sont connus dans de nombreuses localités du Frioul, de la Slovénie^{3,4a,5} et de l'Istrie.⁷ Ils datent du XIVème et du XVème siècle.⁹ Une

⁴⁹ Vidi našu bilješku br. 1.

⁵⁰ Prostor koji nije bio zauzet zidanjem novog grada prekopao je A. Müllner 1892. g. i tu našao delove katapulta i kamene kugle (*Argo*, I, 1892, kol. 14. i d., T. II, *Argo*, III, 1894, kol. 57. i d., 105. i d., T. IV—VI).

⁵¹ Verovatno da su sa tim otpacima nivelirali pećinu kad su je preuredili u štalu za konje. Pod Kobencloem ovde je bio veliki promet. On je bio upravnik i sudija gospodstva u Vipavi, Logatecu, Hasbergu, Postojni i dr.

variante de ce type est un fragment à application en forme d'escargot T. II: 21 qui apparaît également dans la voisine Hruščica,^{10a} et qui date du XIVème siècle.¹¹ Les prototypes de ce type de verres sont habituellement représentés par des exemplaires découverts à Corinthe, c'est-à-dire dans l'empire byzantine¹⁴ d'où ils sont dû atteindre les ateliers verriers occidentaux, comme Murano et autres lieux où ont travaillé leurs artisans.¹⁷ Ce type de verre est prédominant durant toute la période gothique.¹⁷

2. — Les bouteilles représentent le deuxième type de vaisselle de table. L'une des variantes en est le type biconique oriental-syrien de Kolovrat¹⁸ T. II: 22, qui date des XIII/XIVème siècles.²⁰ Une autre variante est le type à ouverture horizontale et étirée vers l'extérieur T. II: 23, 24, qui est présent à Cividale et dans la lagune de Venise²³⁻²⁵ et date des XIV/XVème siècles.²⁶ La troisième variante est représentée par le fragment T. II: 26 et d'après l'auteur pourrait correspondre au type de Cividale, Piazza P. Diacono.

B. Le fragment de lampe du type st. Serge à Koločep fait partie de ce groupe. T. II: 27. Ce type de lampe représente une copie des veilleuses des mosquées du Proche Orient qui datent des XIII/XIVème siècles,³¹ en Yougoslavie des XIV/XVème siècles.³³ Les fresques italiennes nous montrent clairement qu'elles étaient également en usage à cette époque en Occident.³²

C. Quant au verre à vitre, une grande quantité de fragments d'oculus a été mise à jour. Ils se rangent parmi les vitraux non figuratifs.³⁴ En Slovénie, ils sont d'usage fréquent dans leurs châteaux médiévaux (*castelli*) qui datent de la période gothique.

Plus loin, dans son explication, l'auteur n'énumère pas d'autres analogies pour certains fragments, car celles qu'il a mentionné indiquent que ces formes ont été en usage en Yougoslavie et fréquemment sur le territoire des Alpes orientales.³⁸ En plus, les sources écrites nous fournissent approximativement les noms des lieux où se trouvaient certains des ateliers qui produisaient ces objets.³⁹⁻⁴⁰ Il est possible cependant pour l'auteur de formuler quelques conclusions quant aux lieux de leur fabrication grâce à la qualité et la facture des objets de verre. D'après ces critères, il est possible de les diviser en produits de haute qualité, c'est-à-dire de fabrication de luxe comme les bouteilles, les lampes et chez nous peut-être les verres à boire à applications en forme d'escargots et en produits de facture plus rustique et d'emploi plus fréquent comme les coppe mentionnées et les oculus.

Il est intéressant de constater que les verres à boire mentionnés possèdent les mêmes caractéristiques de facture, de forme et d'ornementation à gouttes que les verres de la Basse Antiquité des IV/Vème siècles, fabriqués dans tout l'Empire.⁴¹ Ils étaient produits dans les ateliers verriers des forêts qui, en comparaison avec les ateliers urbains, étaient assez primitifs.⁴³ On attribue de plus en plus ces derniers temps les »coppe gropolose« à cette sorte d'ateliers.⁴⁸

En fonction de cette constatation et du fait que ces verres de la Basse Antiquité aient été fabriqués en masse et sur une grande étendue,⁴⁴ l'auteur se demande s'il est absolument nécessaire d'aller chercher leur prototype à Corinthe. On s'accorde sur le fait que de nombreux ateliers verriers, en-de-

hors du territoire peuplé par les Slaves, n'ont pas cessé leur production après la chute de l'Empire, qu'ils l'ont continué au Moyen-Age tout en conservant la tradition antique.⁴⁵ Ce sont ces facteurs qui ont induit l'auteur à penser que la «renaissance» de ce type de verre a pu avoir lieu autre part, et non seulement à Corinthe. Les preuves qui confirmeront définitivement cette hypothèse nous seront fournies par les résultats des futures recherches archéologique, qui à l'aide de bonnes documentations stratigraphiques pourront servir de base aux microchronologies pour chaque localité, particulière. Si l'hypothèse des ateliers forestiers sera ainsi justifiée, il faudra chercher d'autres ateliers dans l'arrière-pays et donc diminuer le monopole de Murano.

Les découvertes de la «Grotta delli cavalli» sont étroitement liées à l'histoire du castellum-même. D'après les sources écrites et ce qui reste de l'édifice, nous savons qu'ils existait un castellum gothique, appartenant à la famille noble des Lueger, seigneurs de Devino, Vipava et Trieste, avant le castellum renaissance actuel de la grotte supérieure, construit par le baron Kobencel en 1567. Du premier château il nous reste la façade avec porte et fenêtre, deux bancs de pierre et plus profondément dans la grotte, le mur de la tour de guet, le puits, les restes du four, etc. Quant aux objets trouvés dans la terre de la grotte inférieure, l'auteur présume que la terre du niveau supérieur a été employée pour niveller le terrain afin de construire une écurie au cours de la construction du château renaissance. Leur datation est renforcée par le fait qu'il n'existe aucun objet renaissance parmi les trouvailles.

L'étude de ces trouvailles ne nous apporte pas seulement de nouvelles données sur l'extension territoriale de certains types de vaisselle de verre dans la partie occidentale de la Yougoslavie, mais elle nous documente sur le niveau culturel de la famille Lueg qui ne nous est connue que par l'un de ces membres, le légendaire chevalier-brigand Erasme de Lueg.